

KUDÜM

Veyis YEĞİN

EÜ DTM Konservatuvarı, Çalgı Yapım Bölümü, Öğretim Görevlisi

Hazreti Mevlana zamanında, “bir akşam dergâha iki roman çocuk gelir, arka mahallede düğün de çaldıkları dümbeleğin derisinin patladığını, çaresiz kaldıklarını ve düğünü bitirebilmek için dergâhın bir kudümünü ödünç almak istediklerini söylerler. Durumu dinleyen talebeler, düğünde çengi oynamaya ihtimalini düşünerek kudümü vermek istemezler. Roman çocuklar, çaresiz kaldıkları için ısrar ederler, talebeler kararlıdır, vermezler kudümü, derken karşılıklı ısrar, itiş-kakışa dönüşür ve talebeler başlar Roman çocukları tartaklamaya. O esnada avludan geçmekte olan Hz. Mevlana, duruma müdahale eder, her iki tarafı dinledikten sonra da “verin bir kudüm çalıp getirsin çocuklar” der. Talebelerden biri, “aman efendim kudüm-ü şerifle çengi oynayacaklar bunlar” deyince, Hz. Mevlana, “o kudüm, bu kapıdan çıkar dümbelek olur, tekrar bu kapıdan içeri girer, kudüm-ü şerif olur” diyerek son noktayı koyar. Hz. Mevlana’ya atfedilerek anlatılır bu hikâye. Hikâyenin aslını astarını bilmiyoruz ancak bu hikâyecik, ancak Büyük Mevlana Celâlettin-i Rumi’nin verebileceği bir dersle sonlanır.

Bu olaydan yaklaşık 300 yıl sonra İstanbul’da, “mehterhane içindeki eğitimi ilkel ve yetersiz bulan bir muallim, eğitim şeklinin kulaktan değil de musikinin makam ve usullerine göre, notayla yapılabilmesi için çaba harcar ancak ummadığı biçimde, katı bir dirençle karşılaşır. Sonunda olay mahkemelik olur ve Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’ye kadar gider. Zavallı muallim, nakkare davullarının makam ve usullere uygun olarak yapılan eğitiminin yalnızca cihat için olduğunu savunsa da mahkemeyi ikna edemez. Mahkeme, cihat için de olsa notaya dayalı makamsal müzik eğitiminin öğrenmenin, öğretmenin şer ‘an câiz olmadığına ve kaldırılmasına hükmeder.¹ Türk insanı, yediden yetmiş yediye Mevlana’yı tanır, büyük saygı duyar ancak onun ortaya koymuş olduğu dünya görüşünden yeterince nasiplenebilseydi, çalgılarımızın pek çoğu, bu gün bambaşka bir gelişmişlik seviyesine ulaşmış olurdu. “Mevlevilikte müzik daima var olmuş, Mukâbele hiçbir zaman müziksiz gerçekleşmemiştir. Mevlevi mukabelesi son şeklini aldıktan sonra zamanla saz heyetine ut, keman, kanun, santur, tanbur, kemençe, girift, hatta piyano ve viyolonsel bile girmiştir. İstanbul’a gelen piyanolardan biri (1791) Şeyh Galip Es’ad Dede’nin Kule kapı Mevlevihane’si (Bugünkü Kültür Bakanlığına bağlı olan Galata Mevlevihane’si Müze’sinde) Şeyh olduğu dönemde bir Mevlevi mukabelesi esnasında çalınmıştır ki bu piyano, birkaç yıl öncesine kadar Şehir Belediye Müzesi olan Gazanfer Ağa Medresesinde teşhir

¹ M.Ertuğrul DÜZDAĞ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul, s. 201, 1983.

edilmektedir.² Piyano, henüz piyano e forte adıyla anılırken ve daha Avrupa'nın bile dışına çıkmamışken, Galata Mevlevihane'sine gelebilmiştir.

Geçmişte anlaşılabilir biçimde, dini önyargılarla müziğe ve çalgılara karşı çıkılıyordu. Günümüzde benzer önyargılar devam etmekle birlikte, müzik çevrelerinde bile "otantik yapıyı korumak" adına daha koyu bir tutuculukla, "çalğılar üzerindeki geliştirme projelerine" karşı çıkmaktadır. Yapılan geliştirmelerin işlevselliğinin ve kazanımlarının ne olduğu daha anlaşılmadan, en olmayacak veya son derece önemsiz noktalar ön plana çıkartılarak tartışılıyor. Güzel dilimizde bunun tam karşılığı "havanda su dövmektir". Ne yazık ki havanda su dövmek, müzik çevrelerimizin en sevdiği, giderek de geleneksel hale getirip, gelecek kuşaklara miras olarak bıraktığı eylemler olarak hâlâ fanatik taraftarlar bulabilmektedir.

Zamanın akışı içinde yaşanan olayların, bulunulan mevkilerin, ilişkide olunan bireylerin, ister öğreten, ister öğrenen olsun bir aslı, bir de zahiri olanları vardır. İşte bizim için bu aslı olanlar, gel-geç olanlardan daha önemlidir. Yani bir başka deyişle "sel gider, kum kalır". Gelişme sayılamayacak denemeler, işlevsel bir sonuç yaratamaz dolayısıyla elimine olup gider, gündemden düşer, unutulur. Geleneksel yapının korunmasına ise kimse karşı çıkmaz ancak geleneği korumak, onu durağanlaştırmak, tarihin bir köşesine hapsedmek demek değildir. Geleneksel yapılar toplumsal arzın yoğunlaşmasıyla doğar yine toplumsal talebe göre şekillenir, gelişir. Bu gelişim süreci insan ömrüyle kıyaslanmayacak kadar uzun ve yavaştır. İşte bu doğal, nesnel sürecin bir dönemine şahit ve müdahil olan kıdemli kadroların kendilerine geleneksel yapının koruyucuları rolünü biçmeleri ise gerçekte gelişmenin önüne takozlar koymaktan başka bir şey değildir. Zaten yavaş gelişen bu süreç iyice yavaşlar, bazen de doğal olmayan bu korumacılık zoruyla farklı mecralara taşınabilir. Yakın müzik tarihimiz bunun örnekleriyle doludur.

EÜ-DTMK Çalgı yapım bölümü, kurulduğu yıldan bu yana hem geleneksel klasik çalgılarımızın yapımını hem de bu çalgıların bilimsel temelde geliştirilmesini, yapım sanatının yeni teknolojilerle desteklenmesini kendisine ilke edinmiştir. Bölüm içerisinde eğitim öğretim faaliyetleri devam ederken, bu güne kadar sayıca yirminin üzerinde geliştirme projesi planlanmış ve bitirilmiştir. İşte bu çalışmalardan biri de kudümün yeniden yorumlanmasıdır.

Kudüm, (Ar.) sözcük anlamı bir yere ulaşma, ayak basma, ilerleme anlamlarına gelmektedir.³ Bu sözcüğün nasıl bir serüvenle çalgıya geçerek isimleştiğini bilmiyoruz ancak kudüm, bendir ile birlikte klasik ve tasavvuf müziğimizin temel ritim çalgılarından. Yarım küreyi andıran iki küçük davuldan oluşur ve daima çift olarak kullanılır. Davulların biri genellikle diğerinden 2-2,5 cm daha küçüktür ancak eşit büyüklüklerde de yapılmaktadır. Geleneksel kudüm yapımında davul gövdeleri, bakırdan dövülerek yapılır. Ölçüleri, dairesel çapta 30 ve 32,5 cm, derinliği ise 15-16cm olarak verilse de henüz oturmuş standart bir formu bulunmamaktadır. Büyük davul sağa, küçük davul ise sola konur, zahme (vurma) denilen özel çubukları ile vurularak çalınır. Büyük ya da sağa konan davul genellikle rast veya düğâh sesine akort edilir, küçük ya da sola konan davul ise sağdaki davulun dörtlü veya beşlisine

² Atilla BARAN, "Mevlevi Müziğinde Piyano ve Batı Etkileri", Rumi Mevlevi internet sitesi, Kasım 2009.

³ Osmanlıca sözlük

akort edilir. İcra edilen makamın karar sesi ve güçlüsüne göre de akort şekli ayarlanabilmektedir.

Geleneksel Kudümlerde Rastlanan Problemler

- 1- Bakır gövdelerin deri ile temas noktaları (derinin oturduğu ağız kısımları) istendiği gibi yapılamamaktadır. Bu nedenle tasarlanan veya arzu edilen ses tınısını elde etmek, tamamen tesadüflere bağlıdır. Başka bir deyişle çıkan sonuç ne ise razı olunmaktadır.
- 2- Deri işleme biçiminden kaynaklanan kalınlık farkları, yüzeysel kuru, sıkı sert ve kırılgnalık özellikleri yine bölgesel olarak kıl folikülü kalınlıkları ve tuz kusmaları belli başlı deri hatalarıdır. Sesi doğrudan etkileyen bu hatalar geleneksel kudümlerde sıkça görülmektedir.
- 3- Metal üzerinde ses yansımaları (yankılanmaları) daha sert ve keskin cereyan ettiğinden, bakır gövdelerin dışı deri, içi ise kimi zaman keçe ile kaplanmaktadır. İcra sırasında istenmeyen, uzayan parazit sesler bu kaplama sayesinde sürdine edilmeye (susturulmaya) çalışılır. Bu işlemler de yine sesi doğrudan ve genellikle olumsuz etkileyen faktörlerdir.
- 4- Davulların akort edilmesi, zor ve zahmetlidir. Akort, gerdirme iplerle yapıldığı için istenilen her sese çekmek bazen de mümkün olamamaktadır.

EÜ-DTMK – Çalgı Yapım Bölümünde Geliştirilen Kudüm

Bölümümüzde yapılan kudümlerde 20 mm kalınlığında ağaçlar kullanılmıştır. Bu ağaçlar, hava kurusu özgül ağırlığı 0,70-0,80 gr/cm³ olan, orta sertlikte kestane, kayın ve dişbudaklardan seçilmiştir. Kullanılan ağaçların hava kurusuna getirilmesi sırasında herhangi bir teknolojik yöntem tercih edilmemiş, ağaçlar doğal istifleme yoluyla kurutulmuştur. Kudüm gövdelerinin ağaçtan yapılması, istenmeyen parazit seslerin kendiliğinden yok olmasını sağlamıştır. Böylece davul gövdelerinin içini ve ya dışını çeşitli materyallerle kaplamaya gerek kalmamıştır. Davul gövdelerinin alt kısımları 12 cm kadar açık bırakılmış, darparla meydana gelen sesin ortama daha net ve hızlı yayılması sağlanmıştır. Bu ses deliklerinin açılıp kapatılmasıyla da ayrı bir tını zenginliği kazanılmıştır.

Davul çapları (deri kasnak çapları), 13 inç (33 cm) ve 11 ½ inç (29,2 cm) olarak alınmıştır. Bunun nedeni, dünyanın her yerinde hemen her markada doğal, yarı doğal veya suni olarak işlenen standart derileri kullanabilme isteğidir. Böylece kudümün yerel değil, uluslararası her tür müzik icrasında kullanılabilmesi hedeflenmiştir. Deri olarak kireçlik yarma dana derileri kullanılmıştır. Ses kalitesi göz önünde tutulduğundan strüktürel olarak kusursuz kesim ve yüzüm, yüzüm sırasında da kesik ve delik gibi mekanik hataları içermeyen ham deriler seçilerek kullanılmıştır. Kudümlerde kullanılacak derilerin sağlam ve sıkı yapılı olması önemli özelliklerdendir. Ayrıca seçilen deriler, ham derilerin tüm yüzeylerinin en yüksek homojenlik gösterdiği bölgelerden kesilerek çıkarılmıştır.⁴

⁴Kullanılan deriler, EÜ-Müh. Fak.-Deri Mühendisliği Bölümünde işlenmiştir. Deri işleme konusunda bize teorik, pratik her konuda destek veren Doç. Dr. Bahri BAŞARAN 'a teşekkür ederiz.

Deriler konserveden alınmış halde alındıktan sonra konserveleme tuzu silkelenecek şekilde yıkamaya alınmış ve çözünebilir konserveleme maddesi ile organik kirlilikler yıkanarak uzaklaştırılmıştır. Daha sonra deriler çeşitli alkali içerikli kimyasallar ve yüzey aktif maddeler eşliğinde dolaplarda ıslatma yumuşatma işlemine tabi tutulmuştur. İşlemin devamında kireç (kalsiyum hidroksit) ve zırnık (sodyum sülfür) temelli ve çeşitli amonyum içerikli ve indirgen etkili yardımcı maddelerle aralıklı olarak dozlama ve saat başı 5-10 dakikalık aralıklı döndürme ile dolaplarda öncelikle kılların gevşeyerek dökülmesi sağlanmış, ilerleyen zaman içinde de derilerin şişmesi ve yarı şeffaf hale gelmesi sağlanmıştır. Saat başı 10 dakikalık aralıklarla toplam 26-30 saat kireçlik işlemi yapılmış ve işlem kısa süreli normal su ile çalkalama yapılarak sonlandırılmıştır. Kireçlik sonrası işlemde öncelikle etlemesi yapılan deriler yeterli kalınlık seviyesine yarılarak, budama işlemlerinden sonra tola tartımı yapılmıştır. Bu işlemden sonraki tüm tartım ve dozlamalar tola ağırlığı baz alınarak yapılmıştır. İşlemin kontrolü derilerin beyaz ve yarı şeffaf şişkin durumlarının tespiti ile yapılmıştır. Deri pH'sı da 11-12 düzeyinde tutulmuştur. Bu işlem sonunda tekrar dolaba alınan deriler iyice yıkandıktan sonra amonyum sülfat ve çeşitli organik asitlerin ilavesiyle derilerin kireci giderilerek şişkinlikleri geri döndürülmüştür. pH: 8-8,2 seviyesine getirilmiş derilerin kesitinde kireç kalıntısının olup olmadığı fenolftalein indikatörü ile kontrol edilmiş ve renksiz bir deri kesiti elde edildikten sonra % 12-15 oranında gliserin, % 6-7 yağ kombinasyonu ve % 1-1,5 sülfürik asit verilerek 2 saat döndürülmüş ve süre sonunda deriler dolaptan boşaltılmıştır. Fazla suyunun süzdürülmesi için 1 gece sehpalarda bekletilen deriler ertesi gün açığı-sıkma makinesinden geçirilerek yüzey düzgünlüğü sağlanmıştır. Bundan sonra deriler mekanik gergi makinelerinde gerdirilmiş ve gergin bir şekilde kurutulması sağlanmıştır. Gergide kurutulan derilere yüzeysel sürme yöntemiyle yağlama yapılarak yüzey özellikleri ve tutumu iyileştirilmiştir. Gergi makinesinden alınan deriler kudüm boyutlarına göre kesilerek gövdeler üzerine gerdirilmiştir.⁵

⁵ Bu paragraf, Doç. Dr. Bahri BAŞARAN tarafından yazılmıştır.

Bölümümüzde geliştirilen kudüm davullarında, bakır gövdelerde yapılamayan ağız tesviyeleri rahatlıkla ve istenildiği gibi yapılabilir. Deriler, dairesel bir düzlemde gövdeyi muntazam olarak sararken, gövde ağaçlarının sağladığı kalınlık, deriden paralel olmayan, konik biçimde uzaklaşarak yaklaşık 12 mm'lik bir vibrasyon alanı oluşturmaktadır. Derili ağaç gövdeli vurmali çalgılarda aranan ve beğenilen ses tınıları bu sayede oluşmaktadır. Kudümlerin gövde cilalarında ise klasik verniğe kıyasla daha sert, kalın ve güçlü koruyucu özelliğinden dolayı sertleştirici ve hızlandırıcı konpenantlı polikor verniği tercih edilmiştir. Kudümlerin iç kısımlarına da yine aynı cila siyah jel eklenerek uygulanmıştır.⁶

Geliştirilerek eklenen mekanik gerdirme sistemi sayesinde kudümde akort problemi tamamen ortadan kalkmıştır. Deri, 5mm'lik krom tele (kasnağa) sarılarak gerdirme mekanizmasının içine yerleştirilir. Mekanizma özel olarak yapılmış ve kıvrılmış, 6mm'lik vidalarla, yine özel olarak imal edilerek gövde üzerine önceden tespit edilmiş aparatlar üzerine vidalanır. 17mm Boyunda özel olarak yapılan 5 adet somun ile kudümün akordu son derece kolay ve pratik olarak, saniyeler içinde yapılabilir.⁷ Bu sayede kudüm, 1 oktav içerisinde, yarım sesler de dâhil, istenilen her sese akort edilebilir. Modifiye edilen sehpa üzerinde kudüm davulları, ileri-geri, yukarı-aşağı, her ekseninde yaklaşık olarak 75 derece hareket ettirilebilmekte ve istenilen en ideal konuma göre ayarlanabilmektedir. İstenirse ayakta durmak suretiyle de çalınabilen yeni kudümün derileri çok sert biçimde çekilebildiği (gerilebildiği) için, zahmesiz (çubuksuz) olarak, elle de çalınabilmektedir.

⁶ Kudümlerimizin cila işlerini yapan, öğrencimiz Özcan ÜSTÜN'e teşekkür ederiz.

⁷ Kudümlerimizin çekme ve kıvrma kalıplarını tasarlayıp üreten, çalışmalarımızda bize maddi ve manevi destek veren NAZMAK Ltd. Şti. Sahibi Tayfun DEMİROK 'a ve NAZMAK Elemanı Cesim KADAK'a teşekkür ederiz.

